

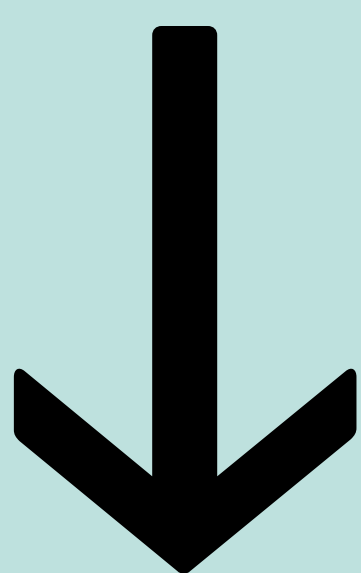
GreenQuays (Groene Kades)

De Mark gaat weer stromen door Breda! In het project GreenQuays onderzochten 8 organisaties welke omstandigheden er nodig zijn om tussen de stenen, in het water en op de kades een rijk plant- en dierenleven te creëren. In de toekomst zul je, als je in de stad bent en over de kaden loopt, midden in de natuur zijn.

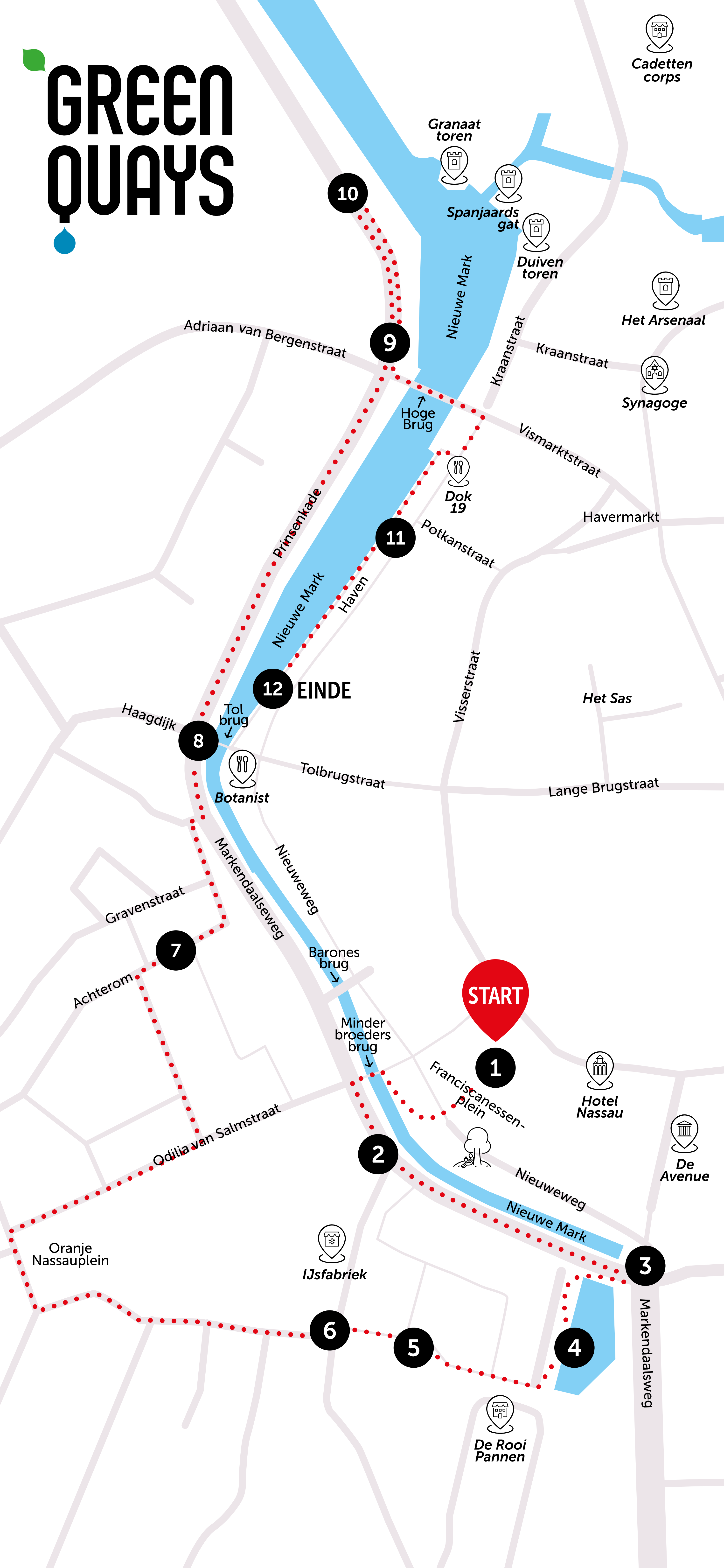
Wandelen langs de Groene Kades

In deze stadswandeling loop je langs de belangrijke punten van het project. Je ontdekt hoe de natuur, duurzaamheid en het water in de geschiedenis van Breda steeds een rol speelden. En hoe deze geschiedenis weer tot leven is gekomen in het project en van Breda een Stad in een Park maakt.

De wandeling start op de volgende pagina.

GREEN QUAYS

1.1 Hotel Nassau / Liefdegesticht

Een zuster Franciscanessen aan het werk in de tuin van het klooster.
(Stadsarchief Breda)

Historie

Het Liefdegesticht was vanaf het begin van de 20e eeuw een kloostercomplex van de zusters Franciscanessen. De zusters volgden de regel van Sint Franciscus van Assisi, die grote waarde hechtte aan de natuur. Over de natuur moest de mens niet heersen, zei de heilige, want de natuur was net als de mens ook beziel.

De zusters waren heel actief; ze gaven onderwijs en ook zorg. Al het katholieke onderwijs van nu heeft haar oorsprong in Breda.

1.2 Hotel Nassau / Liefdegesticht

Kun jij de gehoornde klaverzuring hier spotten?

Natuur

De lindes die je hier ziet zijn met de verbouwing van het huidige Hotel Nassau Breda staan. Lindes kunnen wel 500 jaar oud worden. Ze rotten en worden hol, maar toch groeien ze door.

Op deze plek vind je naast de lindes de moerasedik, gehoornde klaverzuring, olijfbomen en gewoon langbaardgras.

1.3 Hotel Nassau / Liefdegesticht

Voor de deur bij Hotel Nassau kun je straks op de trappen aan het water zitten.

Groene Kades

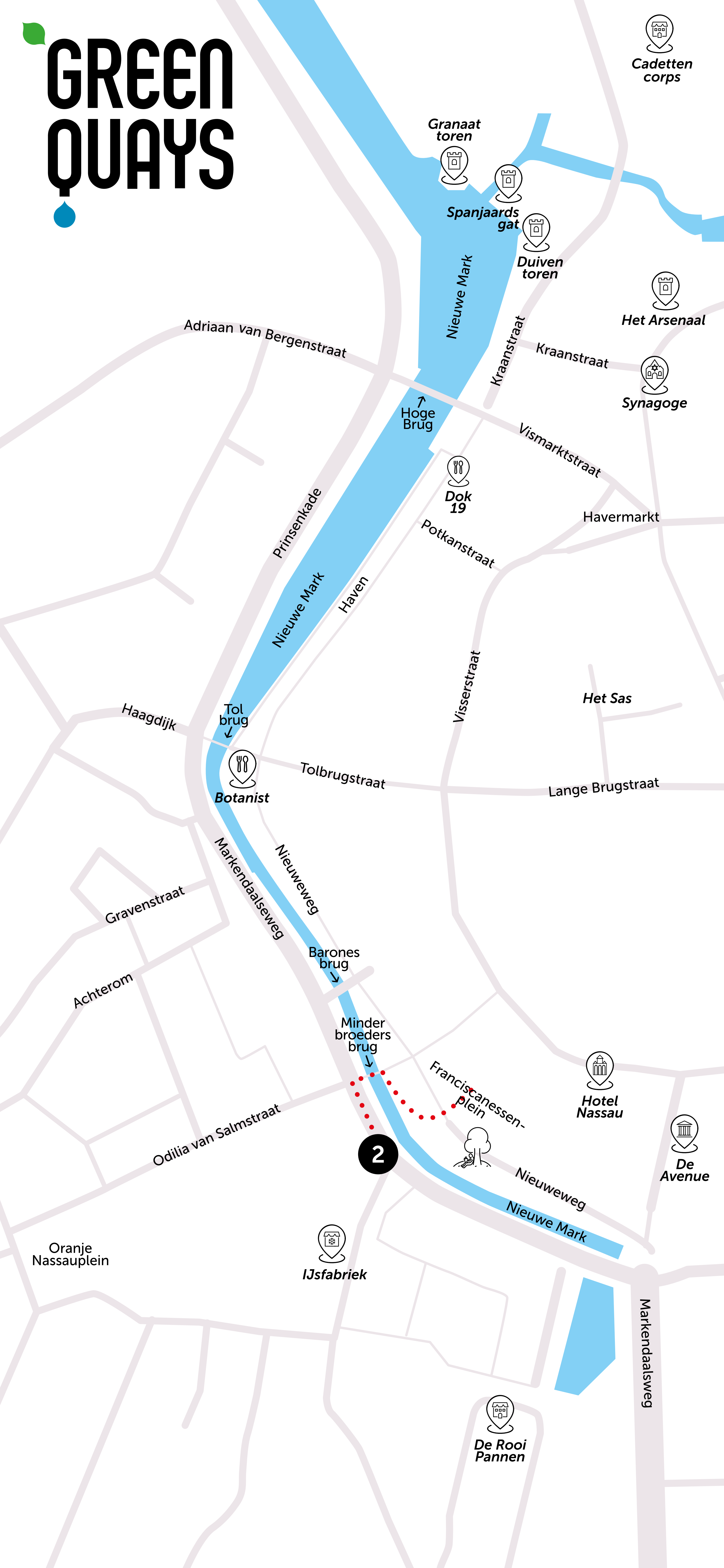
De aanleg van de Nieuwe Mark is hier in juni 2022 begonnen. Een strook van anderhalve kilometer waarmee de Mark weer een stromende rivier wordt. Acht organisaties onderzochten drie jaar lang welke omstandigheden nodig zijn om tussen de stenen, op de kades en onder water een rijk planten- en dierenleven te creëren. Straks zul je, als je over de rivier de Mark vaart of op de kades loopt, dus ook hier de natuur kunnen beleven. Een stad in een park!

[Kijk in de toekomst met deze animatie.](https://youtu.be/BzLX_7TCTGI?si=xD7iApbr4XGCGIKZ)

https://youtu.be/BzLX_7TCTGI?si=xD7iApbr4XGCGIKZ

GREEN QUAYS

2.1 Het oude Kadaster

Fiets en volg de Mark naar België en je komt bij de Mariagrot in de tuin van de paters Minderbroeders in Meersel-Dreef.
(Stadsarchief Breda)

Historie

Je bent net de Minderbroedersbrug overgestoken. De Orde van de Minderbroeders werd gesticht door dezelfde Sint Franciscus van Assisi. De heilige koos ervoor om als broeder van de 'minderen', de armen, bezitloos te leven. De Minderbroeders leefden dus ook bezitloos. Ze richtten hun klooster in met tweedehands spullen, zoals een oud altaar dat ze van de kerk kregen. Nu zie je langs deze kade de tweedehands fietsenwinkel en de Reshare store.

2.2 Het oude Kadaster

steenbreekvaren

Natuur

Duik over het muurtje bij de voortuin van het oude Kadaster en zie daar tegen de muur; de zeldzame steenbreekvaren. Het bruine poeder aan de onderkant van de blaadjes is geen vuiligheid. Dit zijn de sporen. De steenbreekvaren maakt namelijk geen zaden, maar sporen. Door de wind waaien ze naar een volgende muur om ook daar te gaan groeien.

2.3 Het oude Kadaster

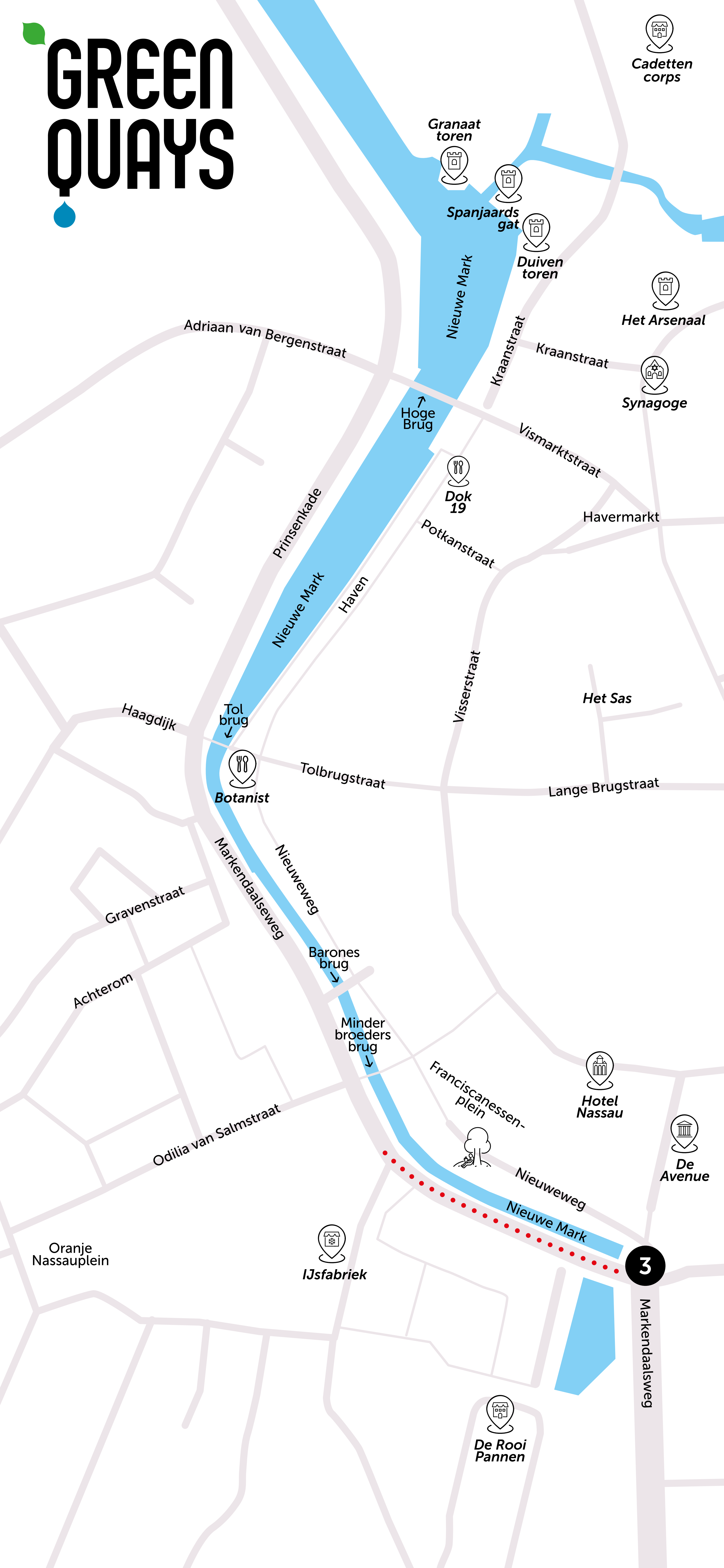

De Markendaalseweg wordt meer een park dan een weg.

Groene Kades

De steenbreekvaren is een van de doelsoorten van de Groene Kades: planten en dieren die we straks willen aantreffen in en op de kades van de Nieuwe Mark. Straks zullen we hopelijk dus veel meer van deze zeldzame soort gaan zien.

GREEN QUAYS

3.1 Waterstraat / Karnemelkstraat

Zo zag de oude schuilkerk er van binnen uit.
(Stadsarchief Breda)

Historie

Hier maakt de Markendaalseweg een bocht en begint de historische binnenstad. Die zie je nog goed: kijk de Waterstraat maar eens in en zie daar De Avenue. In 1685 werd dat gebouwd als Rooms-Katholieke schuilkerk, want na 1648 – het einde van de tachtigjarige oorlog – was het hier verboden om de rooms-katholieke godsdienst uit te oefenen. Nu is de oude schuilkerk een theater en poppodium.

3.2 Waterstraat / Karnemelkstraat

grote kattenstaart

Natuur

De bijensoort 'kattenstaartdikpoot' is één van de doelsoorten van de Groene Kades. Het is de bedoeling dat deze bij hier straks gaat vliegen. Daarvoor is de plantensoort 'grote kattenstaart' opgenomen in het beplantingsplan. Het is een waardplant: Een plantensoort die noodzakelijk is voor specifieke bijen en vlinders. Denk maar aan de waard van een herberg, de gastheer die mensen voorziet van een hapje en een drankje. Op dit punt is de grote kattenstaart door stadsecologen al gespot. Is die er nu ook?

3.3 Waterstraat / Karnemelkstraat

Mossen en planten groeien in de muren van de proefopstelling.

Groene Kades

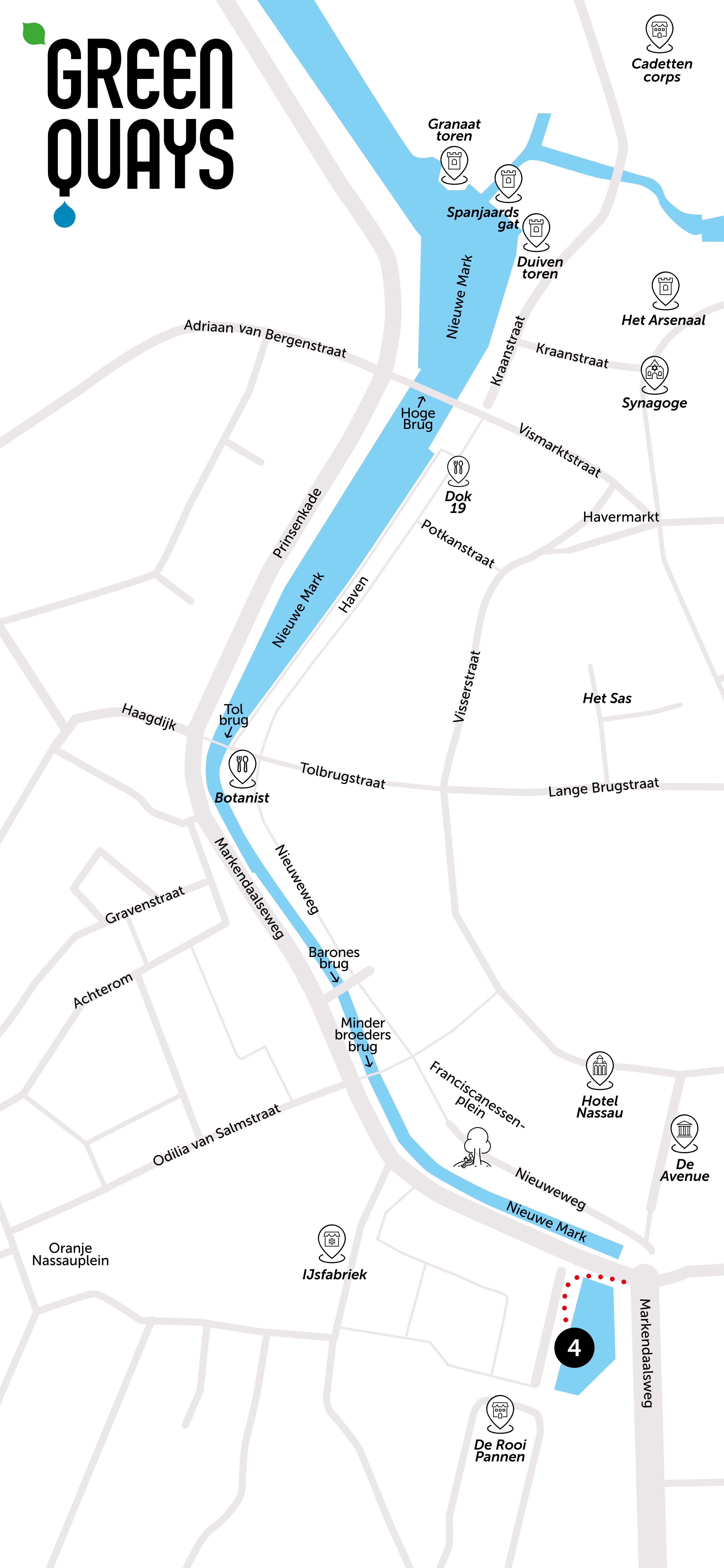
Hier stond de proefopstelling van de Groene Kades. TU Delft onderzocht in welke steensoort en mortel (cement) de planten het best groeien. De Nieuwe Mark wordt gebouwd met oog op de geschiedenis: Op het plein met de fietsenwinkel en Villa Nova stond vroeger de Waterpoort, de toegang tot de stad. Straks komt hier opnieuw een mooie stadstoegang met een brede trap waar je op kunt zitten. Vanaf je bootje of de kade kun je dan de stad in wandelen.

[Joost Barendrecht van Natuurplein de Baronie vertelt wat er allemaal is onderzocht.](https://youtu.be/cuJoSSqFmYg?si=kaa6jAL1ICleuPbY)

<https://youtu.be/cuJoSSqFmYg?si=kaa6jAL1ICleuPbY>

GREEN QUAYS

4.1 Snellenshof / Stoelenhoek

Het water bracht bedrijvigheid naar Breda en hield ook vijanden buiten de stadsmuren.

Historie

Hier houdt de Beneden Mark nu op. Straks zal het water hier verder stromen, dwars door de stad en aansluiten bij de Boven Mark. Net als vroeger. Water is altijd heel belangrijk geweest voor de stad. Door het water kon Breda van een kleine nederzetting aan de rivieren de Mark, Aa en Weerijs, uitgroeien tot een sterke stad met een bloeiend handelscentrum. Later heeft het water rondom de stadsmuren en de vestingwerken de stedelijke omgeving beschermd in tijden van onrust.

4.2 Snellenshof / Stoelenhoek

Deze meerkoet met jongen werd hier op 12 juni 2023 gespot.

Natuur

In dit kleine plasje water zijn nestjes van meerkoetjes aangetroffen. Dat is best bijzonder, want door de toegenomen recreatie in de stad vind je tegenwoordig minder vogelnesten in de binnenstad dan vroeger. Dit plasje water is nog rustig, ideaal voor de meerkoet.

4.3 Snellenshof / Stoelenhoek

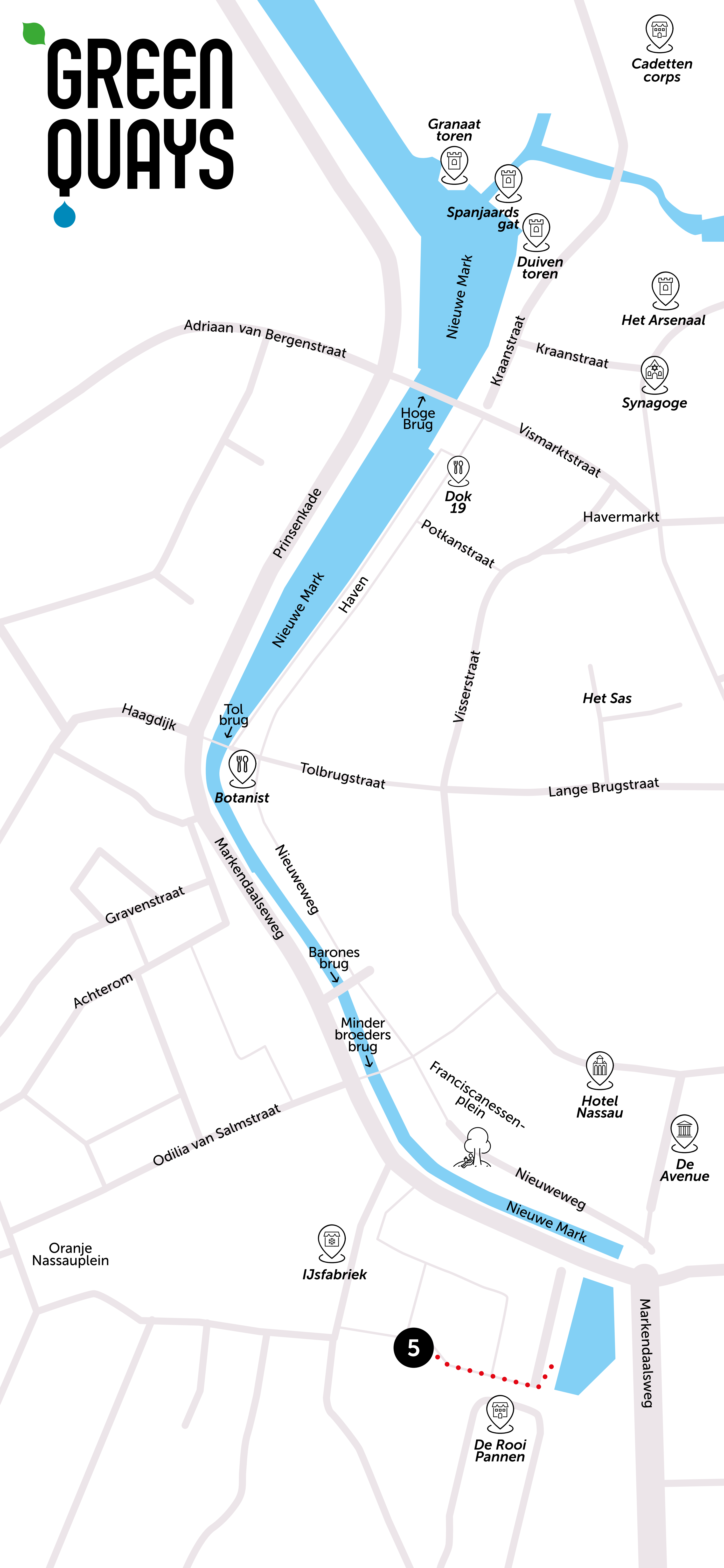

Een toekomstplaatje van het Waterplein.

Groene Kades

De Nieuwe Mark volgt straks bijna hetzelfde traject als waar vroeger de rivier stroomde. In het ontwerp van de Nieuwe Mark wordt de oude stad van de middeleeuwen weer zichtbaar: In deze bocht komt opnieuw een prominente toegang tot de stad. Met je boot kun je dan net als vroeger hier aanmeren. Op het plein voor Villa Nova, precies waar de poort stond, komt een Waterplein waar kinderen kunnen spelen.

GREEN QUAYS

5.1 Klein Arsenaal

**Een arsenaal, ofwel opslagplaats voor wapens,
is onmisbaar voor een garnizoenstad.**
(Stadsarchief Breda)

Historie

Je loopt langs het Klein Arsenaal, dat in 1642 werd gebouwd als opslagplaats voor wapens. Het gebouw heeft extra dikke muren. Als er een ontploffing zou zijn, zou het dak eraf vliegen, maar de muren zouden blijven staan. Nu is het Klein Arsenaal de thuisbasis van onderwijsinstelling De Rooi Pannen.

5.2 Klein Arsenaal

De muurleeuwenbek groeit graag tegen muren.

Natuur

Voordat muurplanten zich kunnen vestigen, verschijnen er eerst mossen op de muur. Vaak willen we dat niet. We willen het 'schoon' houden. Vandaar dat je op pleinen zoals deze soms nog weinig groen ziet. Toch worden ook hier plantjes gespot, zoals de muurleeuwenbek. De nectar zit helemaal achterin het bloemetje, alleen insecten met een hele lange tong kunnen er bij. Zo kun je als plantje sturen dat je zaadjes bij jouw eigen soort terecht komen.

5.3 Klein Arsenaal

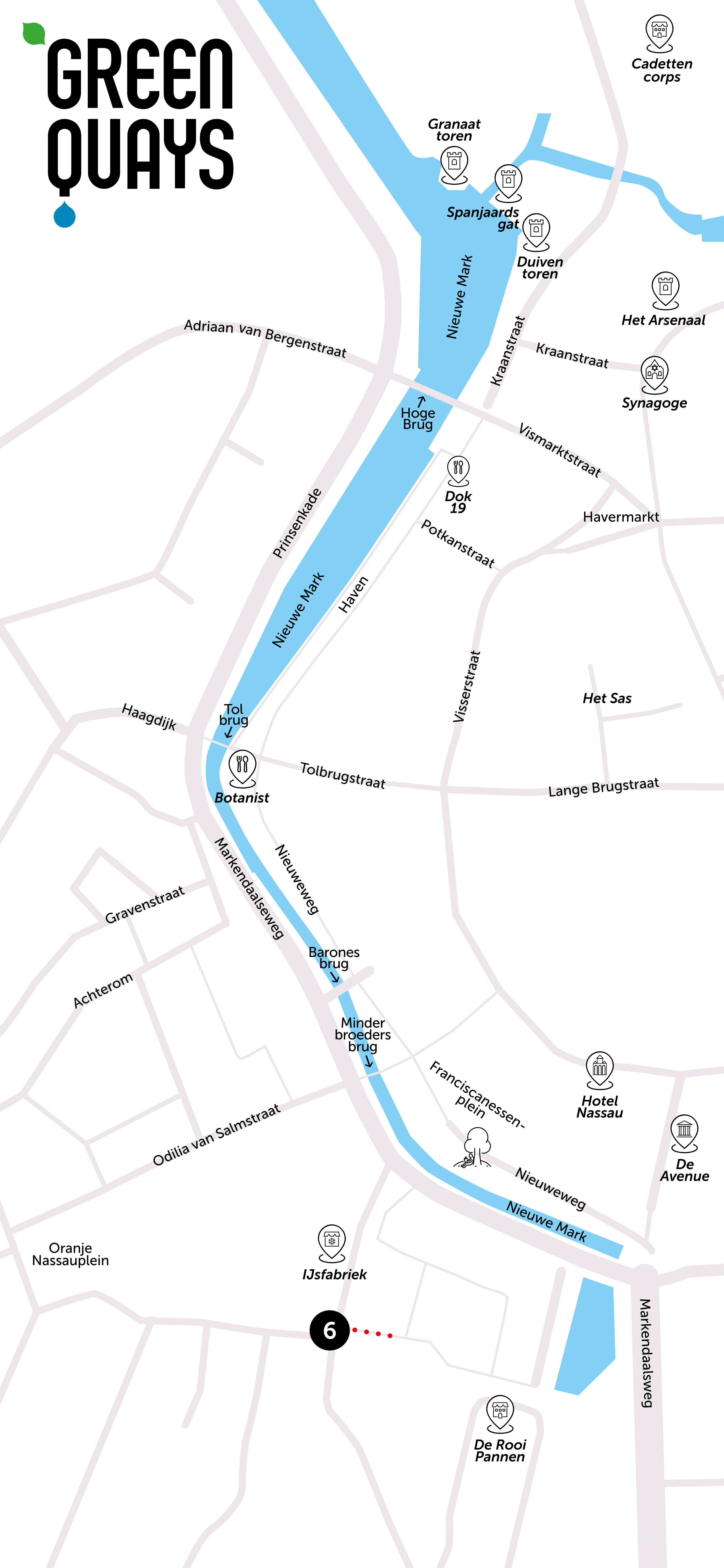

In het voorlopig ontwerp is geschetst hoe we straks aan het water kunnen zitten of 'verblijven'.

Groene Kades

Samen met De Rooi Pannen is gekeken hoe leerlingen betrokken kunnen worden bij het water. Straks komt er een toegang van het privéterrein van De Rooi Pannen naar de Nieuwe Mark. Er is ook een verblijfplek voor de studenten toegevoegd in het ontwerp. Hierdoor ontstaan ook kansen voor studenten om het water te betrekken tijdens hun opleiding.

GREEN QUAYS

6.1 Jan van Polanenkode

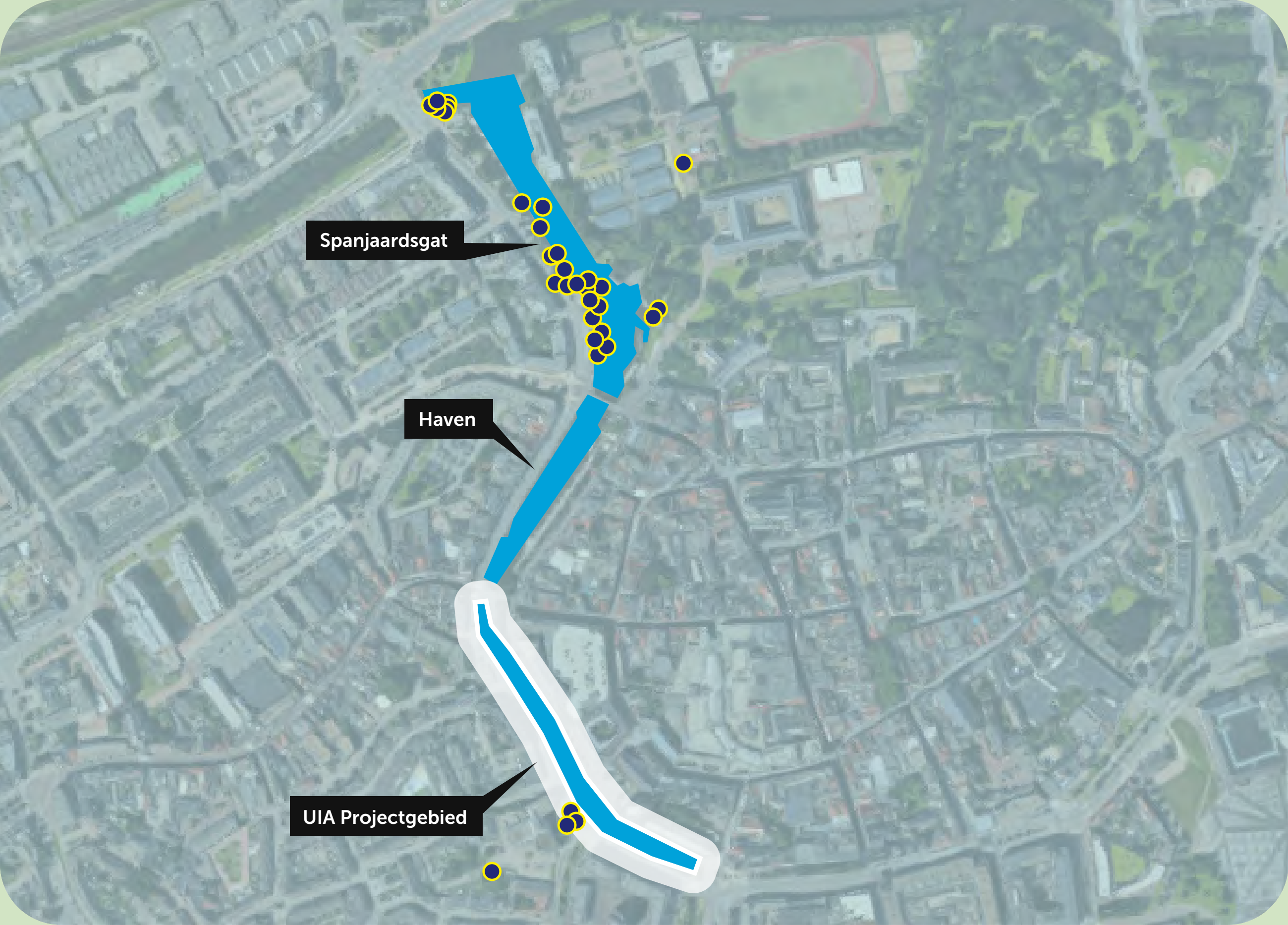
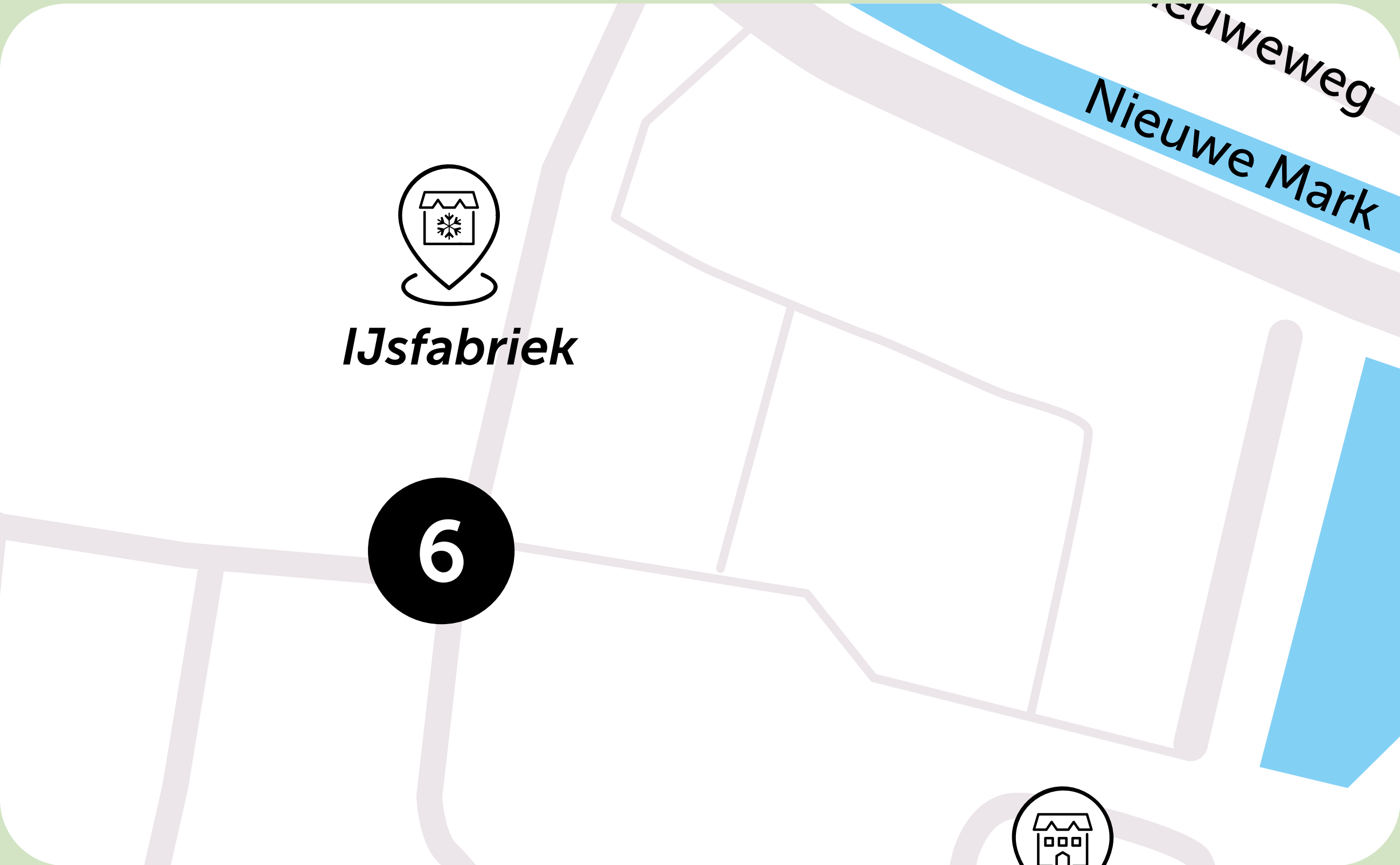

Langs de Jan van Polanenkode stroomde eind 19e eeuw de Mark.
(Stadsarchief Breda)

Historie

Tijdens het Twaalfjarig Bestand in de Tachtigjarige Oorlog kocht Breda de Gasthuisvelden van het Gasthuis. Die zie je hier als je doorkijkt, voorbij De Rooi Pannen. Deze Gasthuisvelden werden het industrieterrein van het 17e en 18e-eeuwse Breda, met een ververij, een scheepstimmerwerf, een pelmolen en een glasblazerij. De Jan van Polanenkode, waar je nu staat, werd in 1622 aangelegd en heette eerst De Weg naar de Gasthuisvelden. Hier kwamen bedrijven die profiteerden van het water als grondstof en transportweg. Zoals ijsfabriek De Noordpool, waar ijsblokken werden gemaakt voor de koeling van het vlees van Bredase slagers.

6.2 Jan van Polanenkode

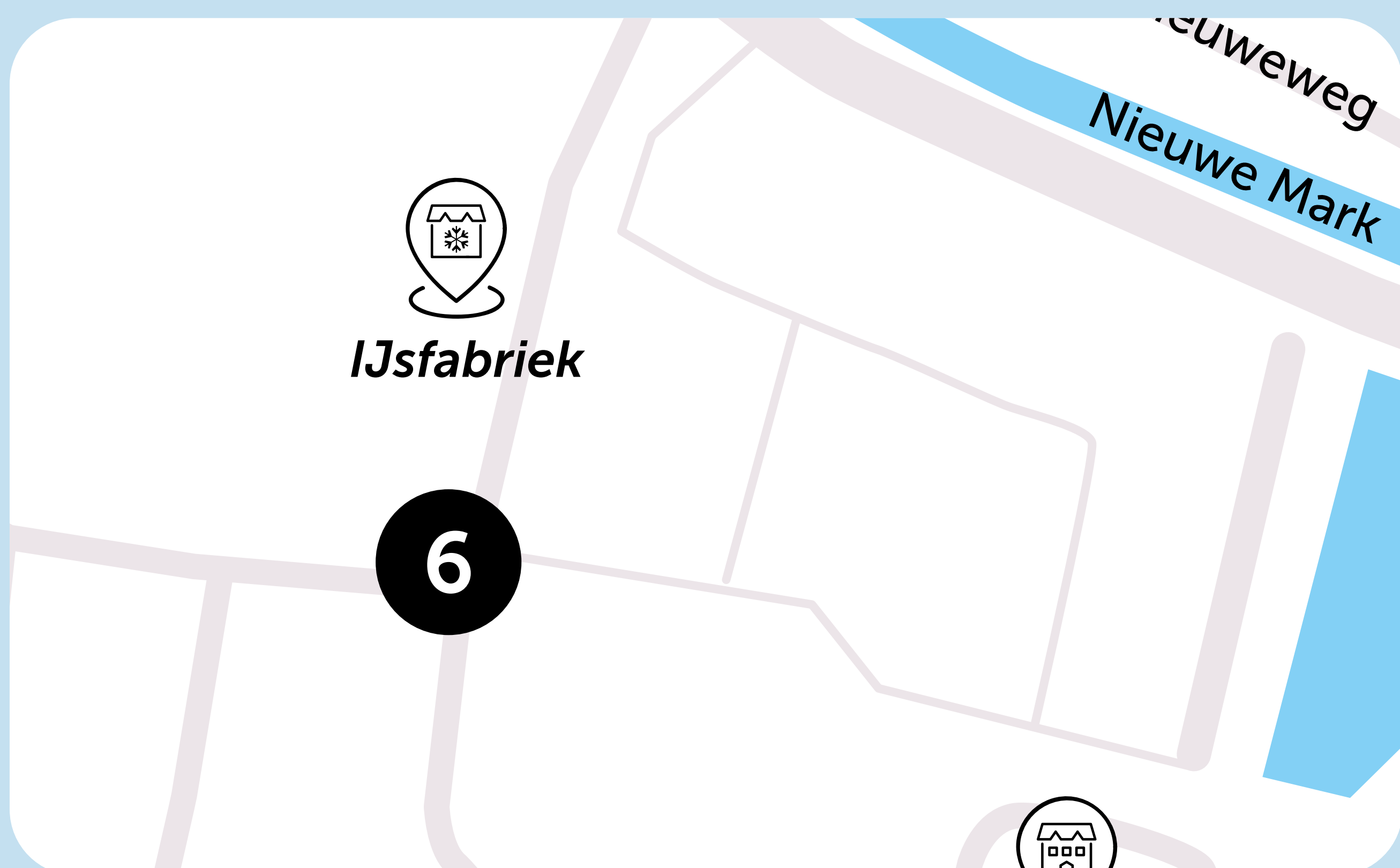

De steenbreekvaren kan zich vanuit de ‘brongebieden’ boven in het kaartje gaan verspreiden naar het ‘projectgebied’, onderin.

Natuur

Voor het bereiken van een begroeide kademuur is geduld nodig. De planten moeten met de wind (varens), water (oeverplanten) of geholpen door mieren (gele helmbloem en muurleeuwenbek) worden aangevoerd. Het kan dus enkele jaren duren voor de eerste muurplanten zich vestigen op de kademuren.

6.3 Jan van Polanenkode

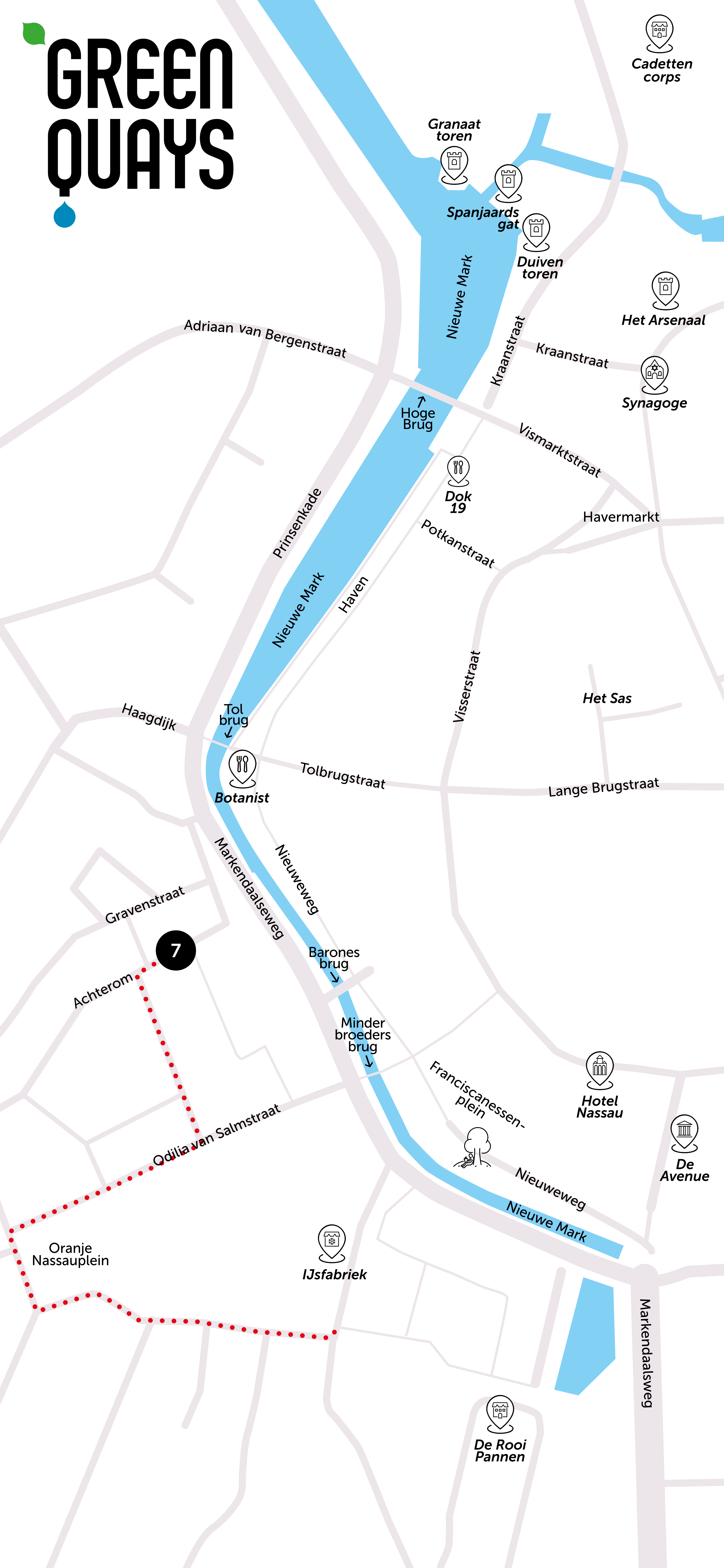

Vrijwilligers onderzoeken de oever- en muurplanten in en om de stad.

Groene Kades

Tijdens het project brachten vrijwilligers in kaart hoe de planten en dieren zich verspreiden in en om de stad. Zo konden ze vaststellen welke oever- en muurplanten zich straks zouden kunnen vestigen langs de Nieuwe Mark. We willen de natuur meer haar gang laten gaan in de stad. Daar moeten we aan wennen, want we komen uit een tijd waarin we plantjes tussen de stenen en op muren als rommelig zagen.

GREEN QUAYS

7.1 De Gampel

Koningin Wilhelmina en prins Hendrik op 3 augustus 1905 bij hun bezoek aan Breda op de Haagdijk, het begin van de Gampel.
(Erfgoedweb Breda)

Historie

Je bent nu midden in de Gampel of de Geraradus Majella, een echte volksbuurt. De Gampel was een zijtak van de rivier de Weerij naar de rivier de Mark. Deze zijtak liep door de Gravenstraat, daar loop je zo langs. Het moet in de middeleeuwen een belangrijke vaarweg naar de stad zijn geweest om goederen aan en af te voeren. Na de aanleg van de vestingwerken verloor de Gampel z'n economische functie.

7.2 De Gampel

**De gewone raket is een echte straat- en stoeplant.
Pas als hij bloeit, met zijn knalgele kruisbloemetjes, valt hij op.**

Natuur

Midden in een stad, zoals in deze oude stadswijk, is het lastig om groen aan te brengen. De ruimte boven en onder de grond is beperkt. Dit geeft allerlei uitdagingen en dilemma's: Moet je bijvoorbeeld parkeerplaatsen vervangen door natuur? In de krappe ruimte gaan inmiddels ook gevels en daken meedoen. Steeds meer bewoners leggen een geveltuintje aan of vergroenen hun dak. Hartstikke goed, want groene gevels en daken brengen ook verkoeling.

7.3 De Gampel

Bewoners werden tijdens het project verschillende keren betrokken.

Groene Kades

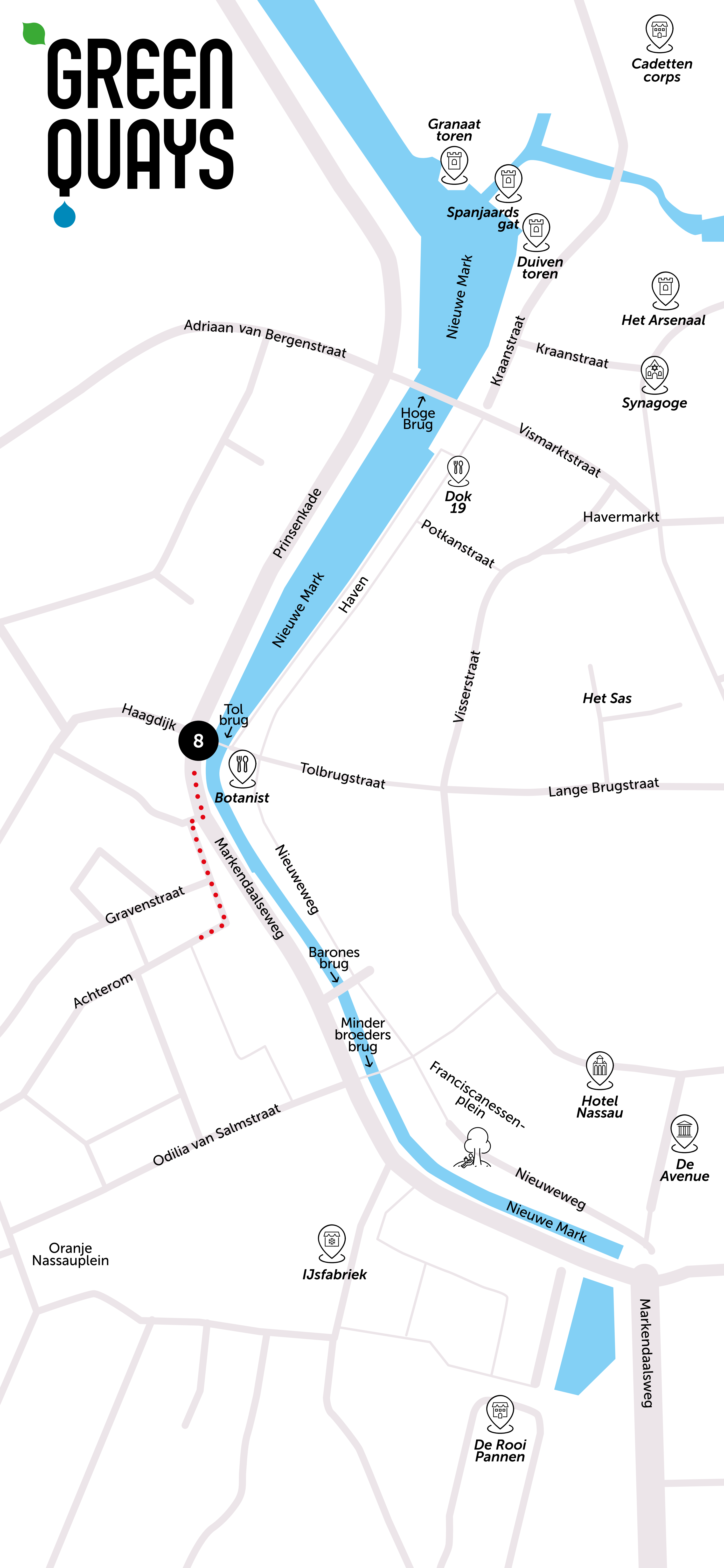
Om omwonenden mee te nemen in het gedachtegoed is een aantal sessies natuurinclusief ontwerp georganiseerd. Bewoners leerden over de maatregelen om de biodiversiteit te bevorderen in het ontwerp van de Nieuwe Mark. Ook kregen ze tips over wat ze zelf konden doen aan hun eigen woning of tuin om de biodiversiteit te vergroten.

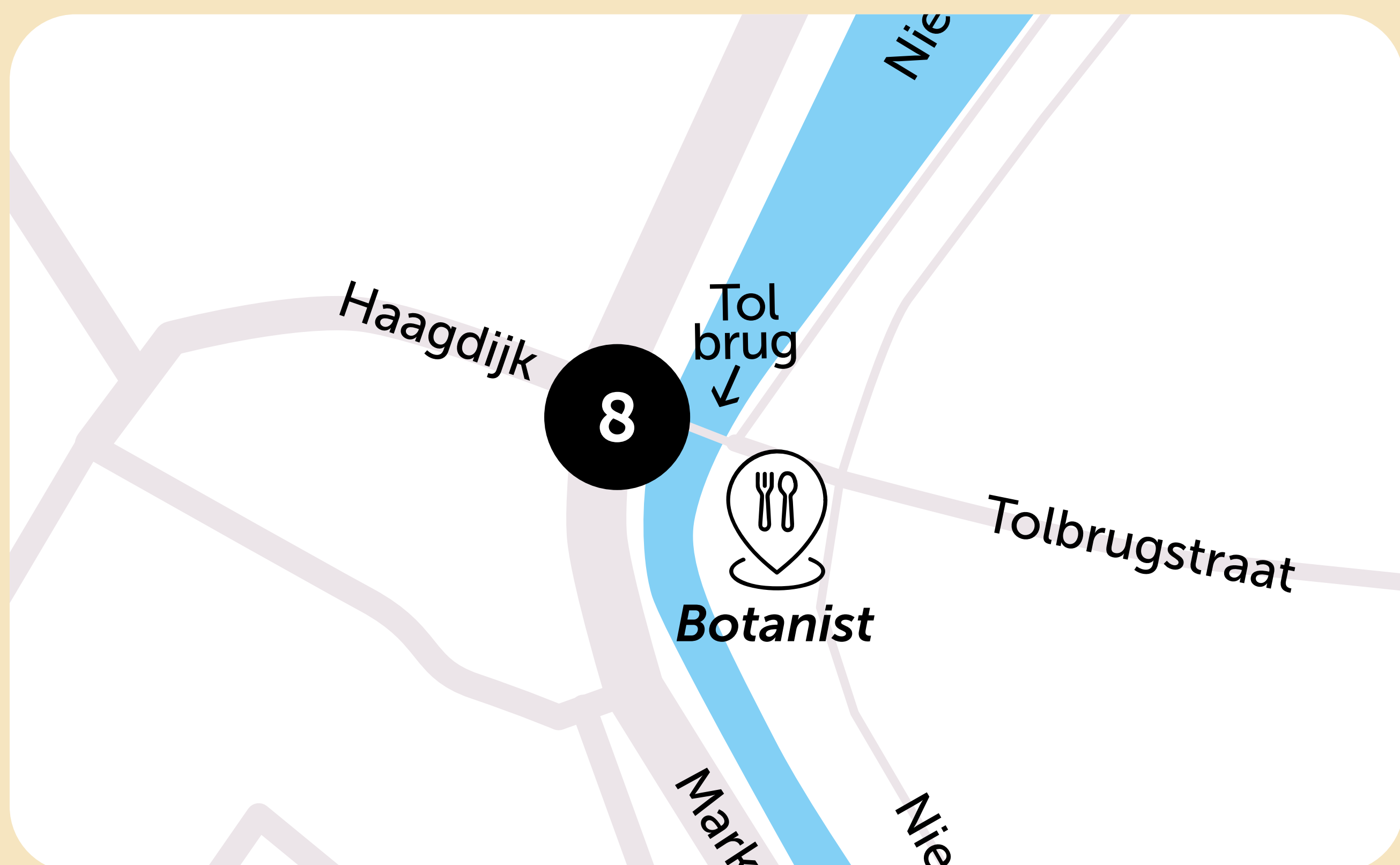
[Parkeerplekken, een waterloop of groen?
Luister naar Bas Hoefijzers, adviseur stedelijk
water & klimaatadaptatie, Gemeente Breda.](https://www.youtube.com/watch?v=Y1kclHwzyT8)

<https://www.youtube.com/watch?v=Y1kclHwzyT8>

GREEN QUAYS

8.1 Tolbrug

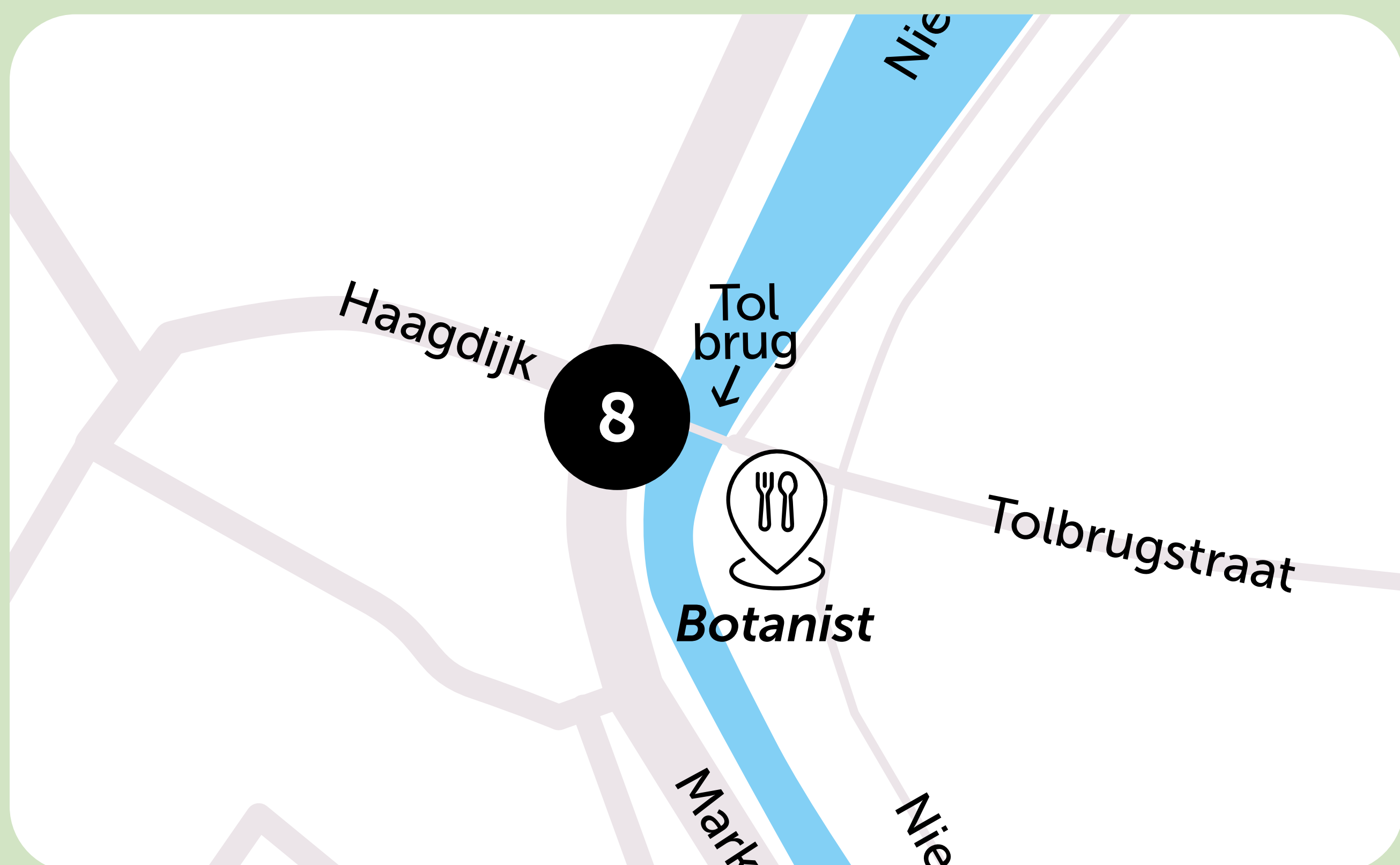

Vanaf de Haagdijk loop je straks over een nieuwe Tolbrug de binnenstad in.

Historie

Tot halverwege de 16e eeuw was Breda een kleine stad omringd met stadsmuren. Karakteristiek waren de stadsmuren, torens en poorten. De Tolbrug was lange tijd één van de weinige toegangen tot de stad. Je betaalde tol om de brug over te steken. De brug was smal en kort zodat er overzicht was wie de stad in- en uitging, en ook wie er onder de brug door voer.

8.2 Tolbrug

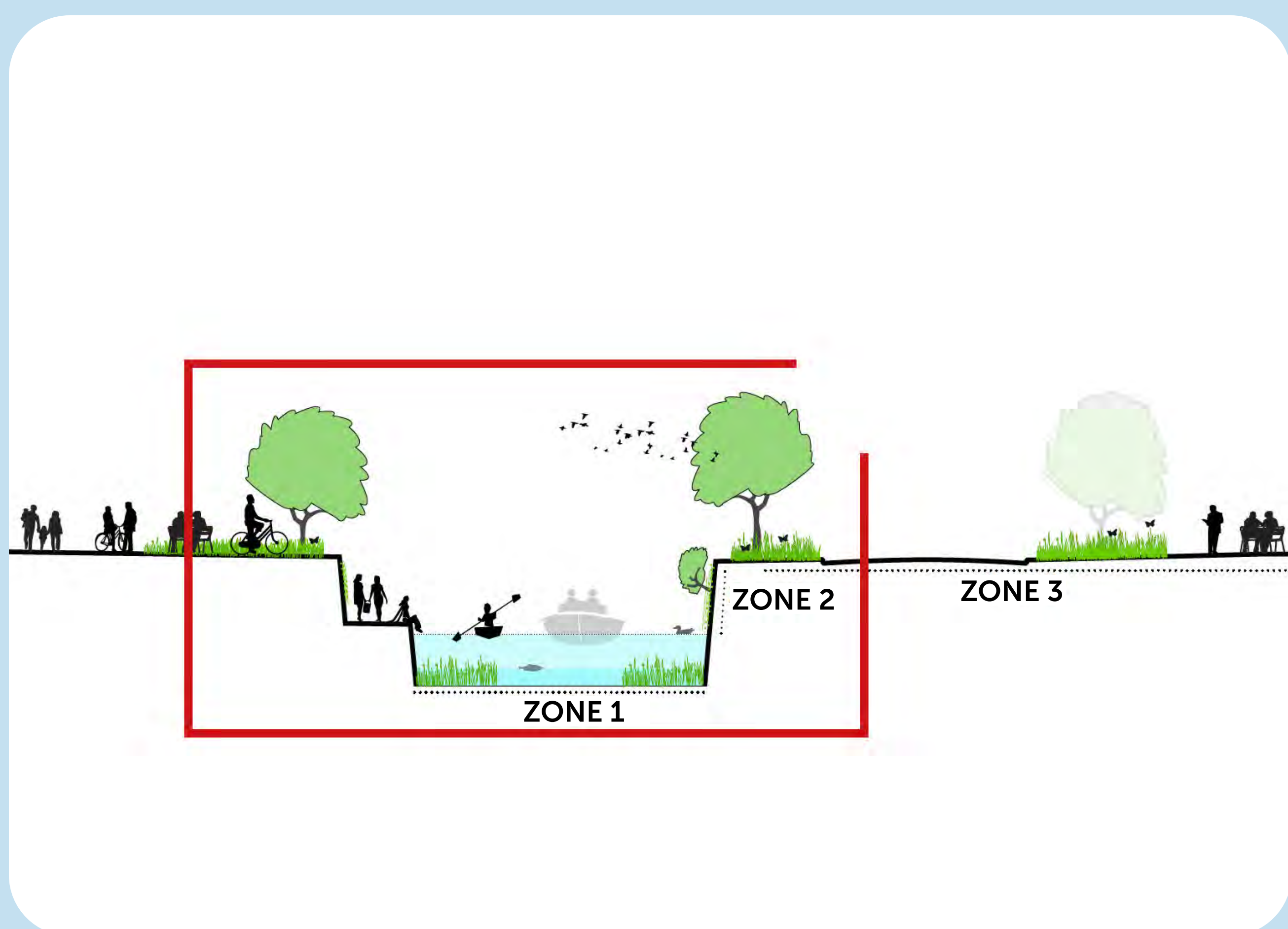
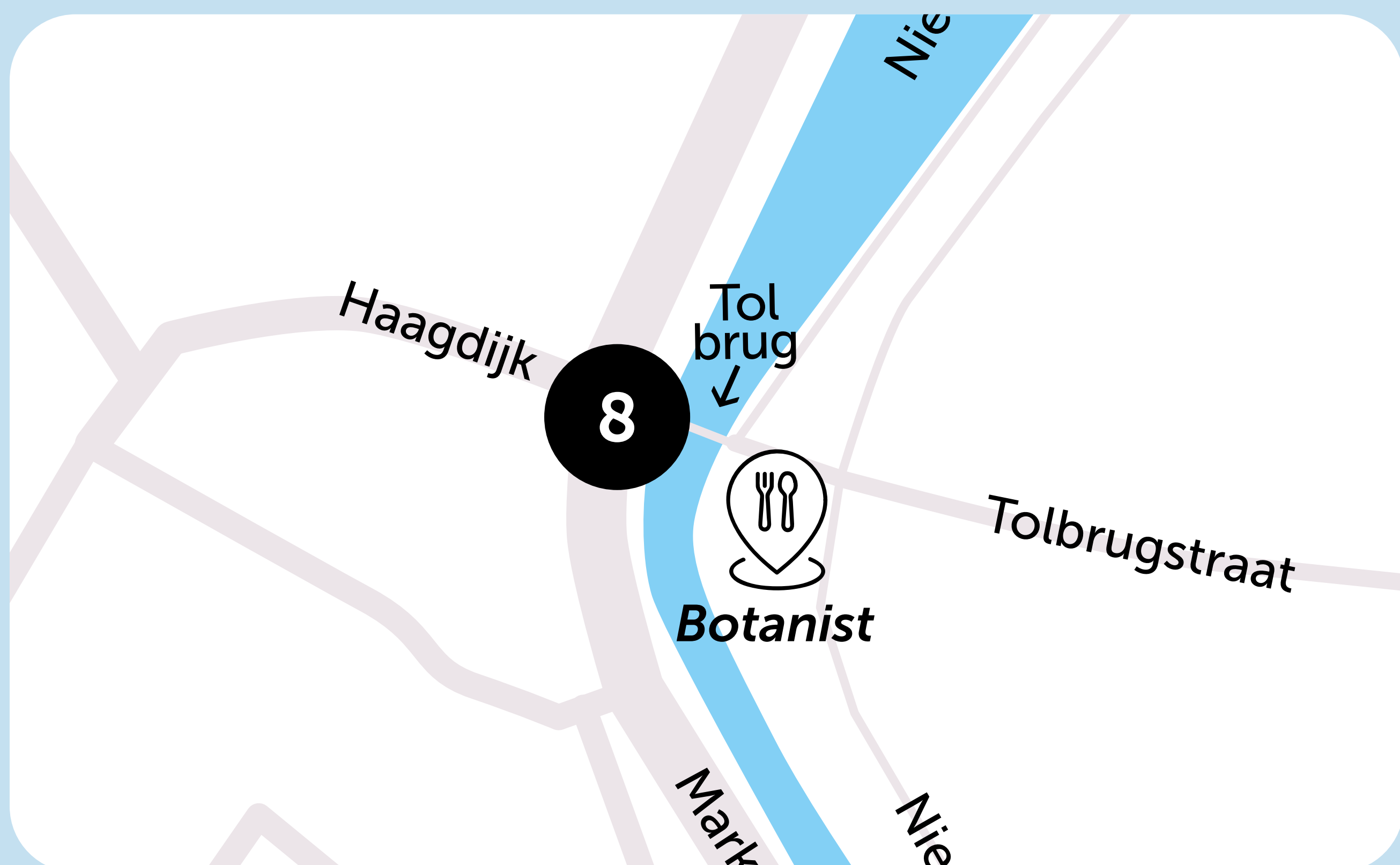

De Hollandse linde in bloei.

Natuur

Vanaf de Tolbrug zie je aan de Prinsenkade een rij lindes. Veel bomen krijgen in Breda een wat grotere boomspiegel. Een stadsboom kon voorheen 50 jaar worden. Met de grotere boomspiegel komt er 20 jaar bij. Dat is nog altijd heel jong als je bedenkt dat de linde van nature wel 500 jaar kan worden.

8.3 Tolbrug

In het voorlopig ontwerp is rekening gehouden met drie zones.

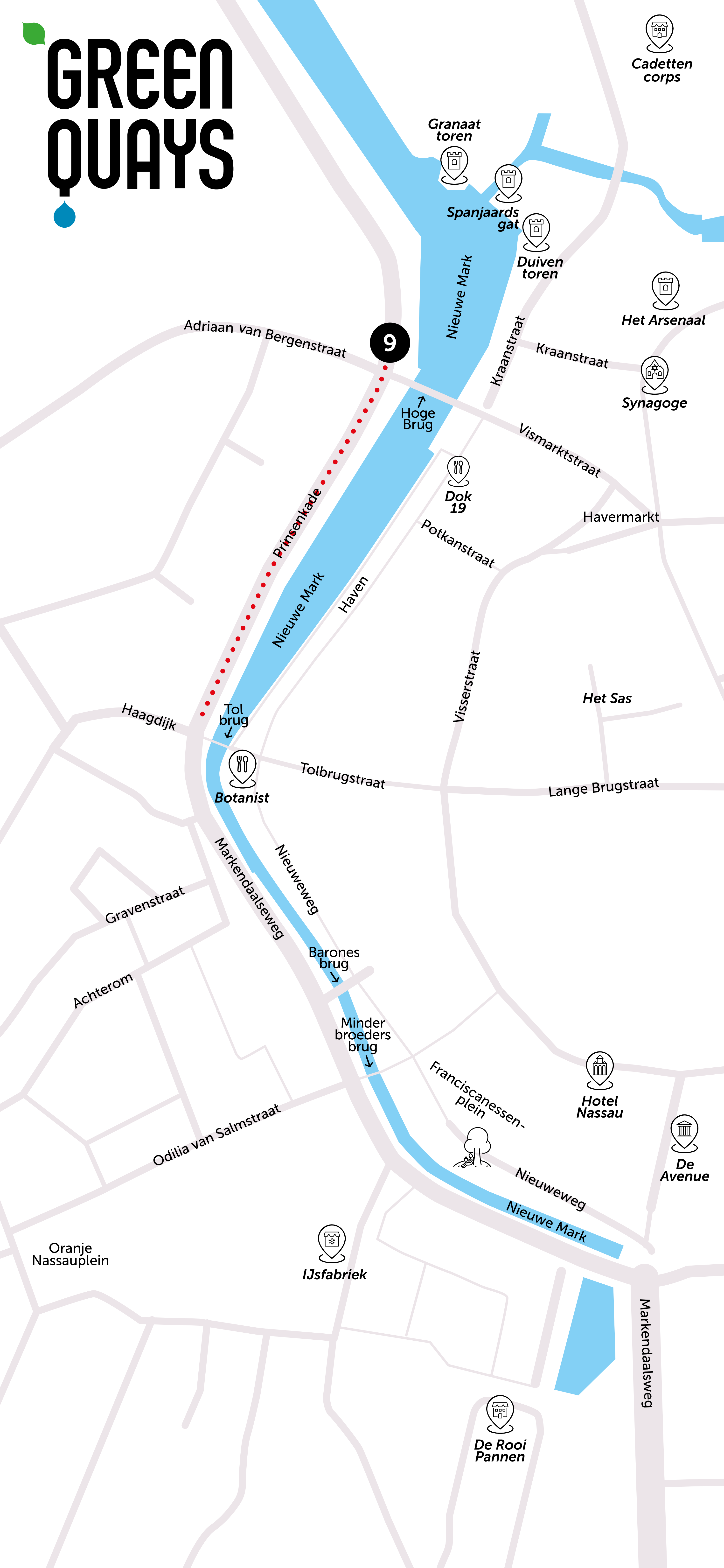
Groene Kades

De middeleeuwen komen ook hier weer terug in het ontwerp, met een nieuwe Tolbrug waar je straks onder door kunt varen.

Om planten en dieren aan te trekken naar de Nieuwe Mark is het ontwerp steeds in 3 zones ingedeeld:

- Zone 1. het water, de bodem en de oevers van de Mark voor vissen en amfibieën.
- Zone 2. de oevers en kade boven water en de onderkant bruggen, voor vogels, insekten en vleermuizen.
- Zone 3. de verblijfzone vanaf de kade tot en met de gevels voor insekten en vogels.

GREEN QUAYS

9.1 Hoge Brug

De Hoge Brug en de Vismarkt in 1905.
(Stadsarchief Breda)

Historie

De eerste hoge brug stamt uit 1550. Sindsdien zijn er een heleboel hoge bruggen geweest. Het is zelfs een draaibrug geweest. Deze hoge brug is van 2006-2007. Bredanaar Eloy Koreman ontwierp de brug. De twee helften die omhoog lopen, staan los van elkaar. Kijk maar op het hoogste punt, daar zit een gat tussen. Je zorgt dus zelf voor de verbinding als je de brug oversteekt.

9.2 Hoge Brug

Bij de Hoge Brug is de nachtschade gespot.

Natuur

Kijk eens vanaf de Hoge Brug naar de kades aan de linkerkant. Daar kun je tegen de kademuren het een en ander zien groeien: waterzuring, muurleeuwenbek en zandraket. In de lente staat de muur in volle bloei.

9.3 Hoge Brug

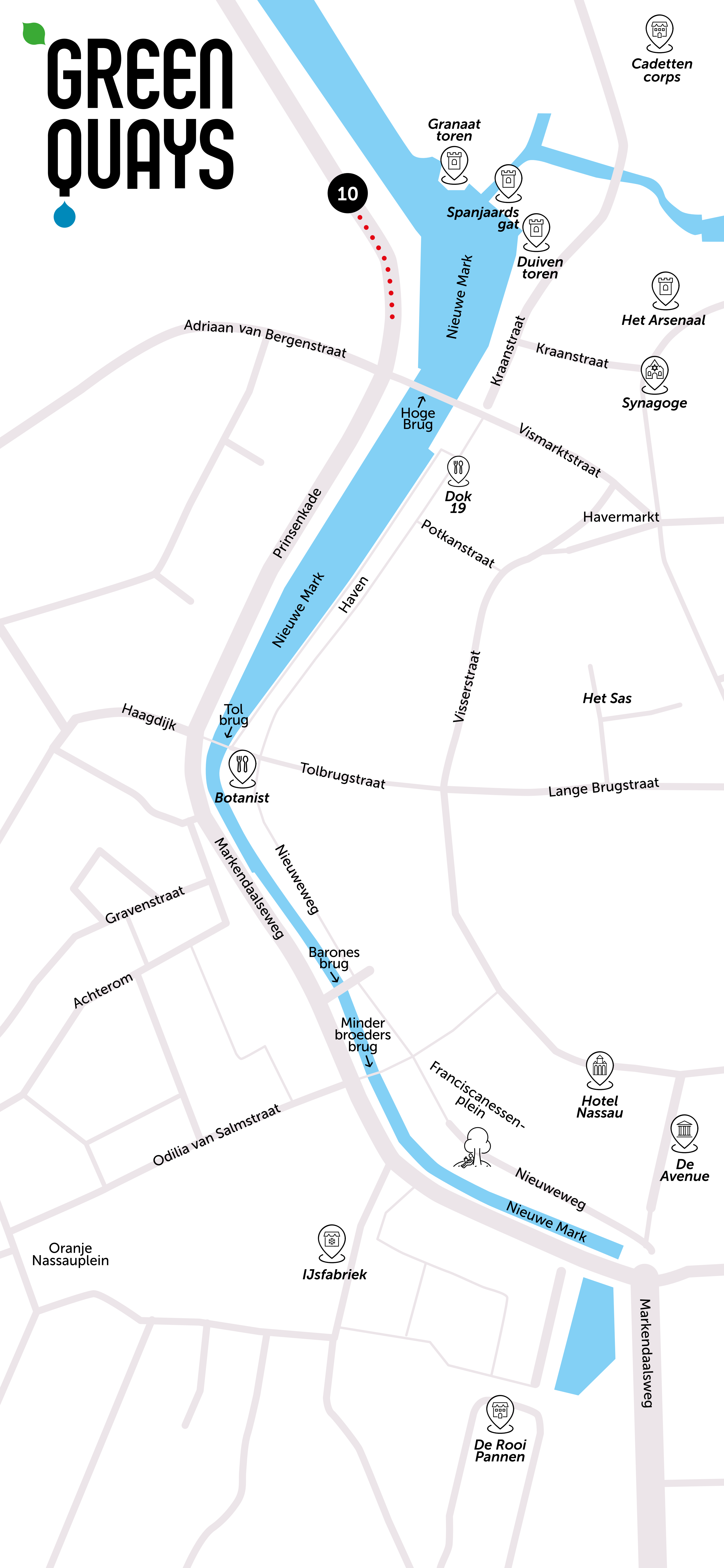

TU Delft onderzocht de beste combinatie van baksteen en cementmortel (voeg).

Groene Kades

Uit de nulmeting van de monitoring in de haven van Breda is gebleken dat muurplanten zich graag vestigen in zettingsvoegen. Dit zijn flexibele voegen die krimp en uitzetting van een bouwwerk opvangen. Deze zullen ook in de nieuwe kademuren worden aangebracht. Zo kan het kolonisatieproces van de muurplanten versnellen.

GREEN QUAYS

10.1 Spanjaardsgat

Filips Willem van Oranje, de oudste zoon van Willem van Oranje, liet een nieuwe waterpoort bouwen, het Spanjaardsgat
(Collectie Rijksmuseum Amsterdam)

Historie

Het Spanjaardsgat symboliseert voor veel mensen de gebeurtenis met het Turfschip in 1590 om Breda te heroveren van de Spanjaarden. Toch werd het Spanjaardsgat, een waterpoort, pas 20 jaar na die gebeurtenis gebouwd. De toegang tot de stad was in die tijd gedempt en Filips Willem van Oranje wilde met het Spanjaardsgat de getijdekering weer terugbrengen in de slotgracht. Zo kon via het water het Prinsenhof weer bevoorraad worden.

10.2 Spanjaardsgat

Vanuit het water groeit hier waterzuring tegen de kaden aan omhoog.

Natuur

Er groeiden vroeger veel bomen uit de vestingmuren van Spanjaardsgat. Er groeit nog steeds een boom uit de vestingmuur, zie jij hem ook?

10.3 Spanjaardsgat

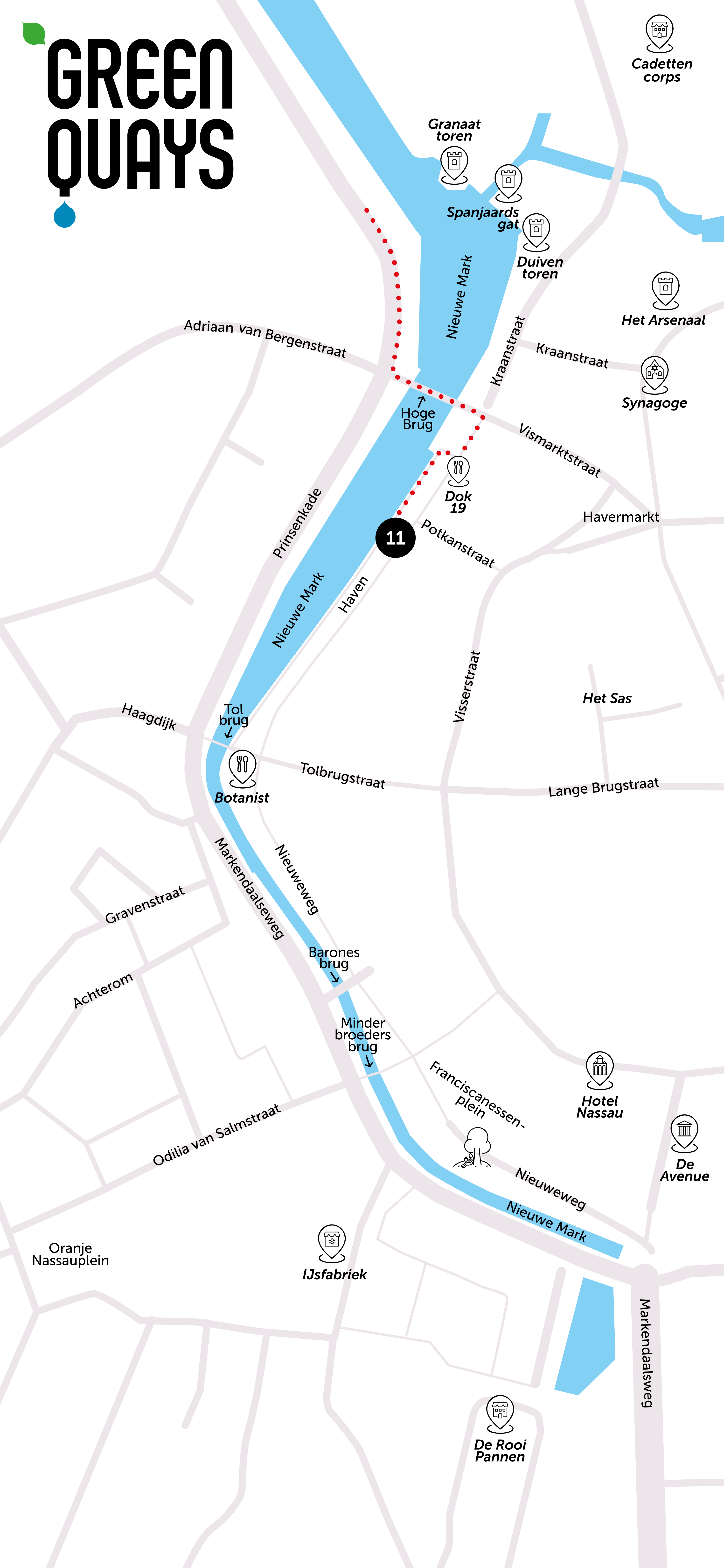

Tijdens het project werd de groei van deze fladderiep (links) en een grauwe wilg (rechts) gemonitord. Na twee jaar waren ze flink gegroeid!

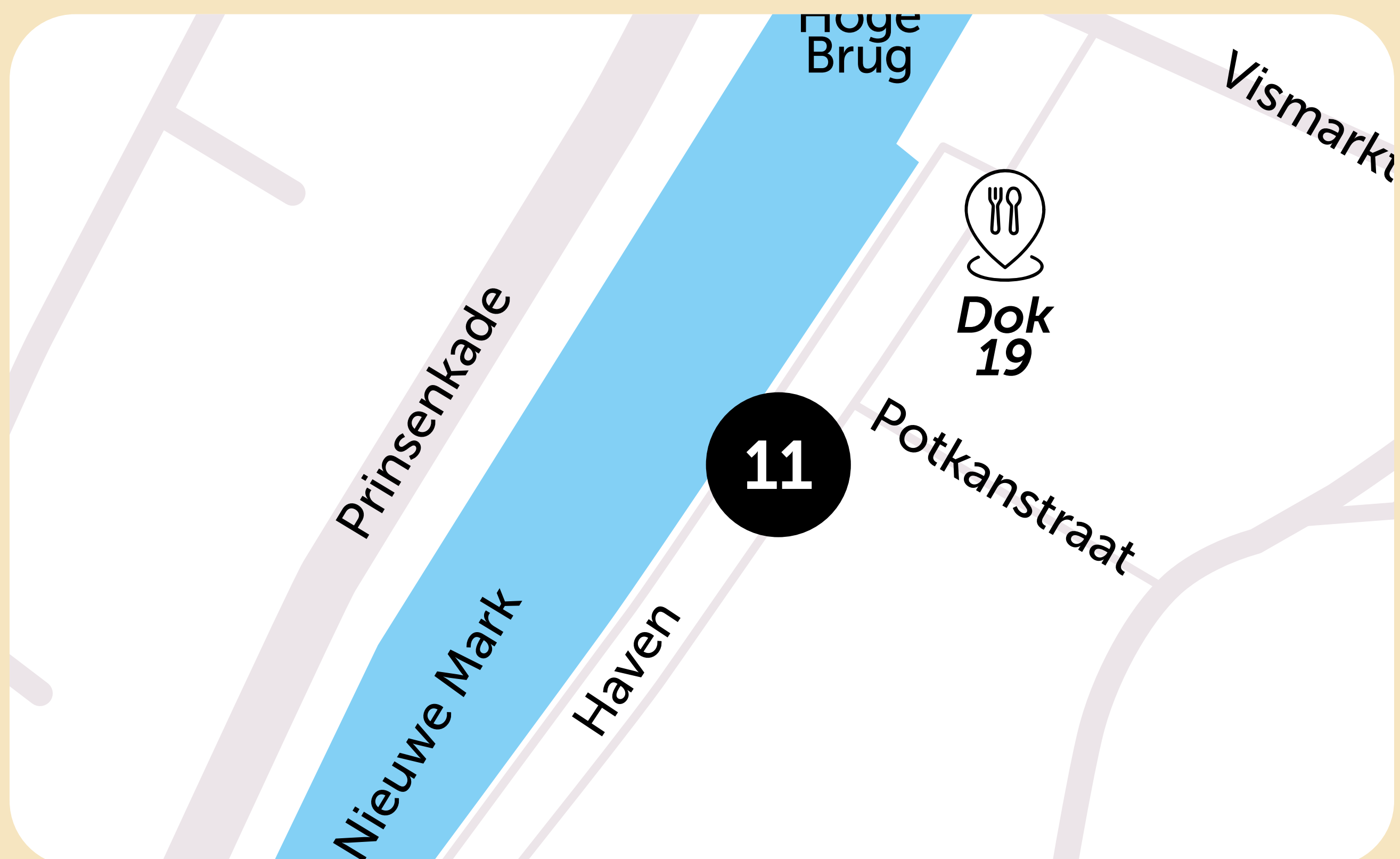
Groene Kades

De condities van de nieuwe kades worden zo gemaakt dat de natuur zelf kan ontwikkelen. Met patrijspoorten krijgen bomen de ruimte om uit de kademuren te groeien, net als je bij het Spanjaardsgat nu ziet. In de kademuren komt ook plek voor insecten. Vleermuizen krijgen voorzieningen onder de bruggen.

GREEN QUAYS

11.1 Hoge Brug / Tolbrug

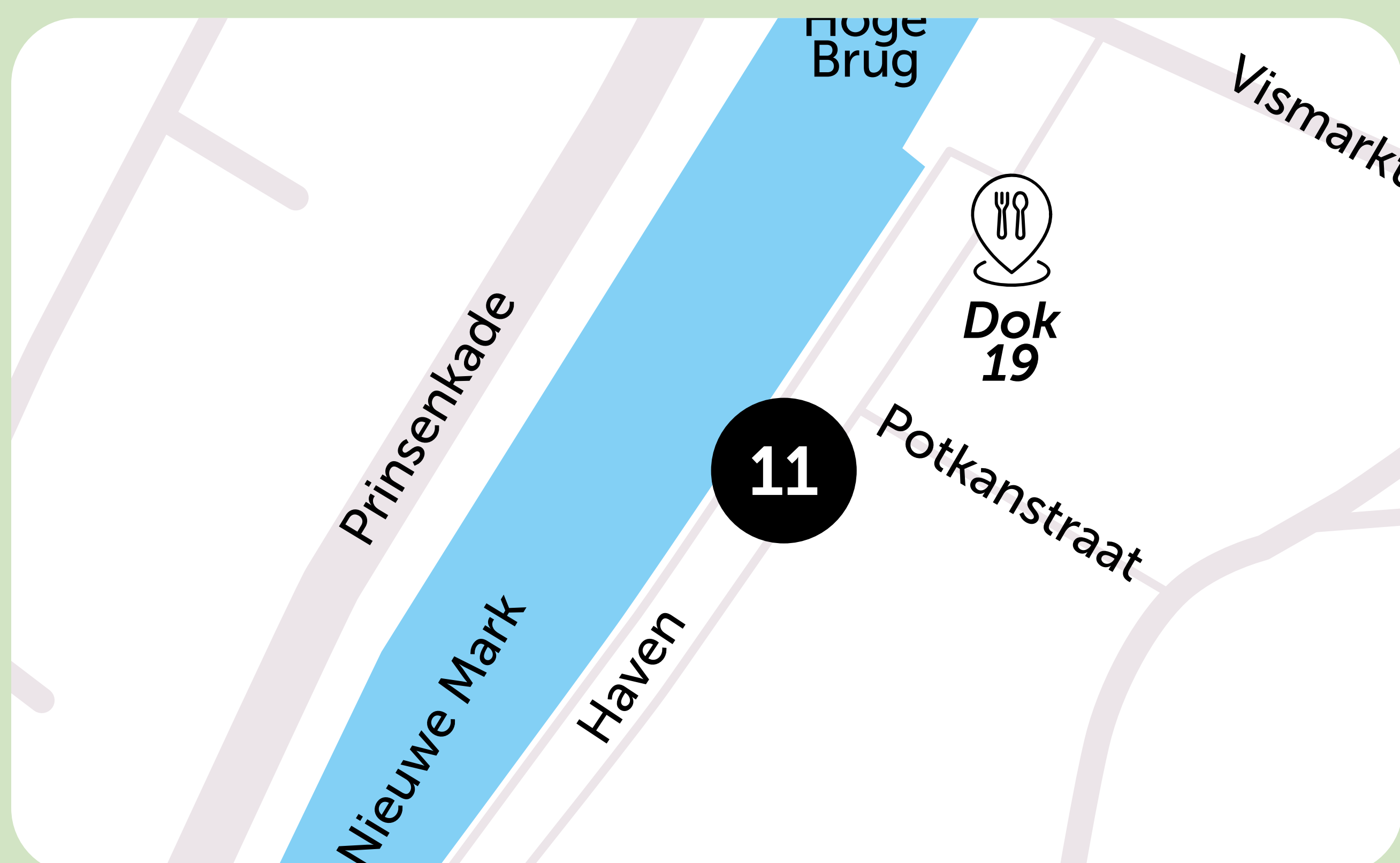
De bouw van de ondergrondse parkeergarage.
Met op de achtergrond het Spanjaardsgat.
(Stadsarchief Breda)

Historie

Loop onder langs de kade terug naar de Tolbrug. Tussen de jaren zestig en negentig van de vorige eeuw liep je op deze plek door een ondergrondse parkeergarage. De auto kreeg in die tijd ruim baan in de stad en mensen moesten dichtbij de winkels kunnen parkeren. In 2007 kwam het water weer terug in de Haven en nu, ruim twintig jaar later gaat de Mark ook weer stromen door Breda. Net als eeuwen geleden.

Aan dit stuk water zaten vroeger brouwerijen, waar Breda o.a. zijn bourgondische karakter aan ontleent. Nu vind je hier lokaal bier bij BigBelly en Dok19.

11.2 Hoge Brug / Tolbrug

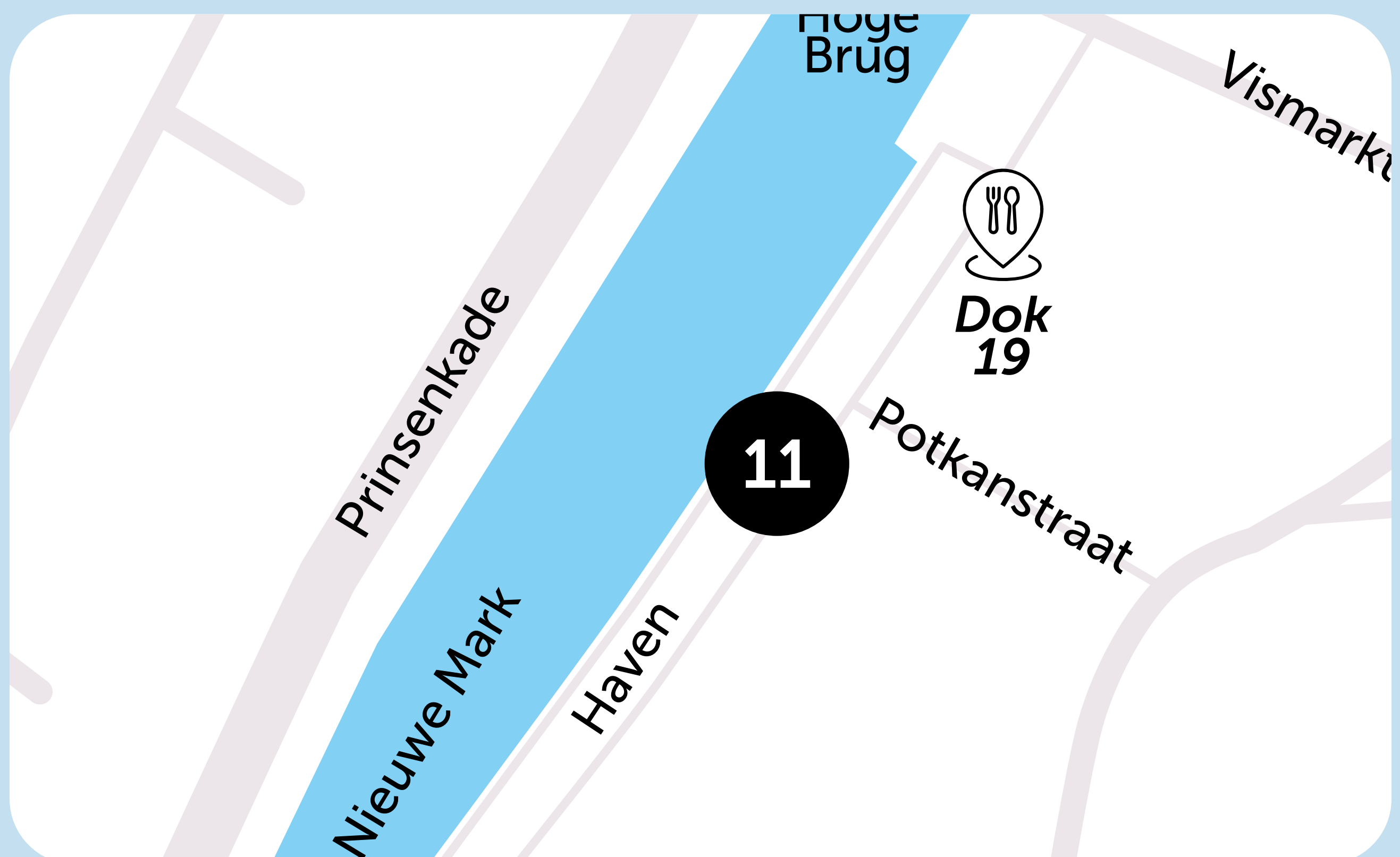

De muurleeuwenbek groeit hier rijkelijk langs de kademuren.

Natuur

Er groeit hier van alles uit de muren: mossen, muurvaren, watermunt, muurleeuwenbek, lavendel. De muurleeuwenbek verdraagt geen andere soorten, daarom staat ie altijd alleen. Door zijn zaadjes weg te laten springen verplaatst hij zich over de muur.

11.3 Hoge Brug / Tolbrug

De stad is altijd in beweging. In 2030 wil Breda stad in een park zijn.
En kun je vanaf het water het park beleven.

Groene Kades

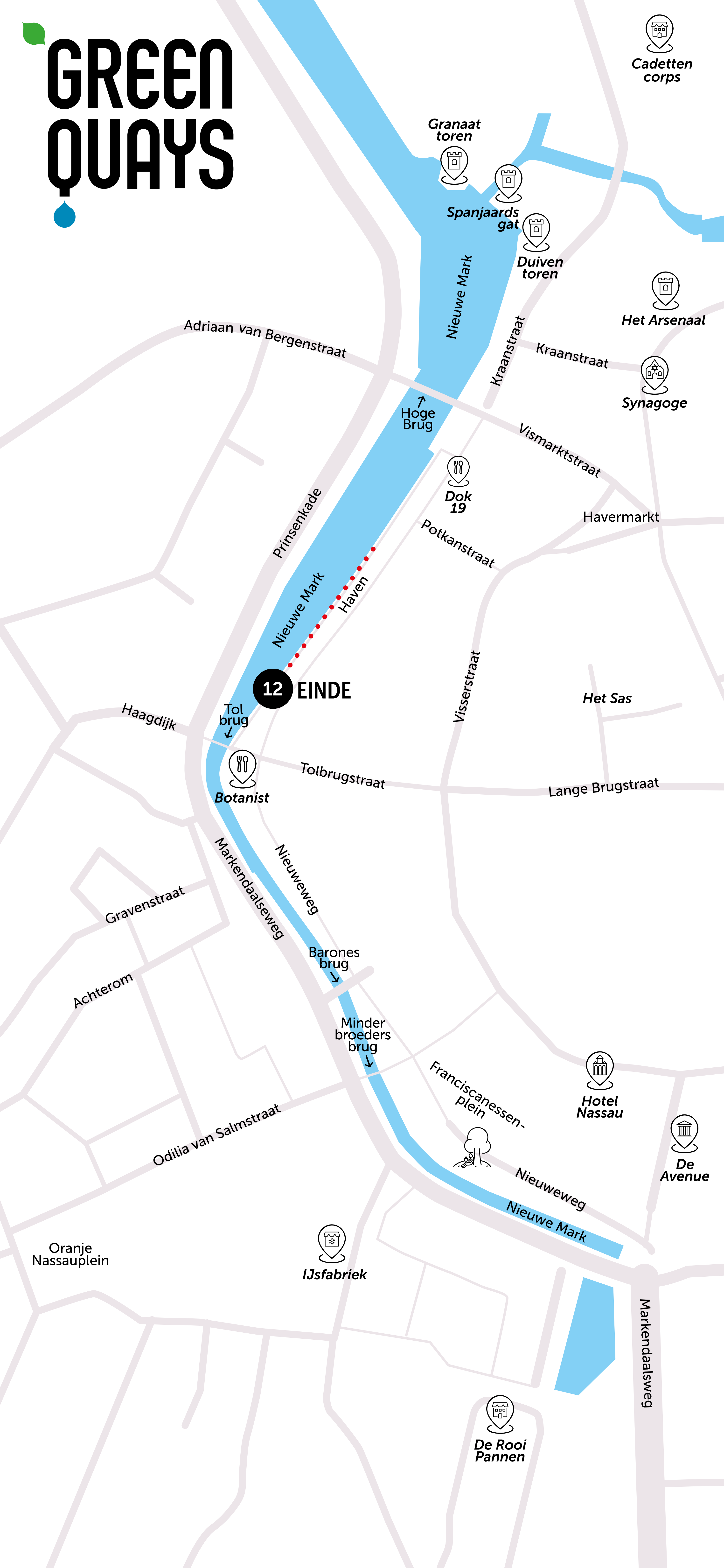
De rol van de natuur wordt almaar belangrijker en krijgt steeds meer ruimte in de stad. Dit heeft allerlei positieve effecten: natuur helpt het water te filteren en te bergen, de biodiversiteit neemt toe, en het versterkt onze gezondheid. Breda wordt een stad in een park. De groene kades zullen daar een belangrijke bijdrage aan leveren.

[Stadsecoloog Rombout van Eekelen
vertelt over Flower Power; de gezonde
kracht van planten en bloemen.](https://www.youtube.com/watch?v=L2uVknON1_k)

https://www.youtube.com/watch?v=L2uVknON1_k

GREEN QUAYS

12 Einde!

Je bent bij het einde gekomen van deze stadswandeling. Wil je nog meer genieten van de natuur en geschiedenis van Breda? Wandel dan door naar het Valkenberg Park. Of pak de fiets naar het Mastbos in Breda Zuid, of de polder van Haagse Beemden in Breda Noord.

Bekijk diverse routes van Staatsbosbeheer

<https://www.staatsbosbeheer.nl/uit-in-de-natuur/wandelroute-historische-route-mastbos>

Even de voeten omhoog? Plof neer bij een van de talloze cafes aan de Haven, de Havermarkt of de Grote Markt. Liever wat uit de drukte? Iets voorbij Spanjaardsgat, aan de overkant van het kruispunt, vind je Baai.

Bekijk de website van Baai

<https://baaibreda.nl/>

Er zijn nog veel meer verhalen te vertellen over Breda. Bij Breda Promotions kun je allerlei verschillende wandelingen vinden, met of zonder gids. Tot gauw dus weer!

Bekijk meer wandelingen in Breda

<https://www.bredapromotions.nl/>